

A Bánk bán a kecskeméti Katona József Színházban

Fessler Ignác Aurél, a XIX. század elejének romantikus szellemű történetírója Die Geschichte der Ungern című hatalmas munkájának II. kötetében — mely éppen Katona drámája első kidolgozásának idején jelent meg — így adja elő Bánk bán történetét: »Abban az időben Ottó meráni herceg és Henrik isztriai örögpróf, mindketten a királyné öccsei, a magyar királyi udvarban tartózkodtak. Egyikük beleszeretett Bánk nádor feleségébe, Magyarország legbájosabb asszonyába, aki Gertrud királyné állandó társa és talán védelmezője is volt Bánk erzületére való befolyása révén. A tirol vendég a magyar asszonyok nemzeti vonásait: szemérmességét és hitvesi hűségét könnyelműen lebecsülve különféle meszterkedésekkel el akarta csábítani a gyönyörű asszonyt; s mikor az megvetéssel utasította vissza, eltervezte, hogy erőszakkal rátámadva teszi magévá. Gyalázatos tettét a királyné szobájában hajtotta végre. Mivel ott az üldözött asszony számára semmiféle segítség és szabadulás nem volt, gyanú esett a királynéra, hogy ő is elősegítette a bűnös tettet. A már régóta elégedetlen nádor most az összeesküvők pártjára állt. Tanácsára elhatározták, hogy Gertrudot megölik. A bűnös herceg futással megmentette életét a bosszútól... Valószínűleg a nádor készített útát az összeesküvők számára a királyné szobájába, a tett elkövetéséhez szükséges biztonságos időt is ő teremtette meg számukra. A gyilkosságot Péter bihari gróf és Simon bán követte el... A királyné gyermekeit, az elsőszülött, nyolcéves és már megkoronázott Bélát, a fiatalabb Andrást és leányát, Máriát, akiket

egyébként senki sem üldözött, nevelőjük, Salomon mester, Miska gróf fia helyezte biztonságba... Következő éjjel a királyné hozzátartozói Péter gróf és több összeesküvő meggyilkolásával bosszúlták meg a királyné halálát. A súlyosan megsértett Bánkot ők is, később a király is megkímélték.«

A magyar történetírói hagyomány így őrizte meg Katona József koráig az érdekes történelmi eseményt. Nem Katona volt az első, aki meglátta benne a szépirodalmi feldolgozásra érdemes anyagot. Valkai András erdélyi énekszerző már 1574-ben históriás éneket adott ki »A nagyságos Bánk bánnak históriája« címmel. Külföldön is többen feldolgozták ezt a történetet, köztük a nagy osztrák drámaíró, Grillparzer épp Katonával egyidőben és szintén a tragédia műfajában. A feldolgozások közül mégis csak Katonáé vált örökéletűvé, romolhatatlan értékűvé, mert egyedül Katona volt képes az egyszerű történetből, az egyszerű összeütközésből a magyar történelem legtipikusabb konfliktusát megalkotni.

A nemesi sérelmeket felhánytorgató Petur bán, a paraszti nyomorúság miatt panaszkodó Tiborc és a felesége elcsábításával magánéletében is vérgérségtett, de az ország bajait is mélyen átérző Bánk állnak az egyik oldalon, — a másikon a gögös és szivtelen idegen királyné, aljas és kéjsóvár öccse s a talpnyaló, nagyrészt idegen udvaroncok. Az érdekeknek ez a erőknél ez a csoportosulása egész szerencsétlen történelmünkre, de különösen a felszabadulás előtt eltelt, nagyrészt a Habsburgok igájában töltött négyszáz esztendőre mélységesen jellemző volt, Katona korá-

nak közönsége, a XIX. század elejének elnyomott magyarja ezért láthatta a Bánk bán konfliktusában a maga életének problémáit, ezért gyűlt lángra Tiborc panasza, Petur és békétlen társai hazafias lelkesedésén, ezért helyeselte, ezért vállalta Bánk királyné-gyilkos tettetét. S ezért hat meg és ezért lelkesít bennünket ma is ez a dráma, mert benne szinte egész múltunkat, minden fájdalomt és lelkesedését, minden nyomorúságát és nagyságát átéljük.

A kecskeméti Katona József Színház hazánk felszabadulásának tizedik évfordulóján a műhöz is, a nagyszerű alkalomhoz is és saját mind jobban növekvő színvonalához is méltón mutatta be a Bánk bán. A bemutatott közönsége — városunk legjobb dolgozói egy másfél óráig tartó ünnepség és egy jó óras színpad-rendezési szünet után is feszült és nem lankadó figyelemmel, érdeklődéssel és lelkesedéssel vettek részt az előadásban. Nemcsak nézték, nemcsak hallgatták, ami a színpadon történik, valóban résztvettek benne: az elfojtott lélegzet, az újra és újra kitörő taps, a színészek minden felvonás végén megújuló ünneplése ezt bizonyította. Nem kisebbitük a színház érdemét, ha megállapítjuk, hogy az érdeklődés, a lelkesedés elsősorban Katonának, nagyszerű művének szólt. Újra jölös büszkeség töltött el bennünket, hogy Katona a mi városunk fia. De szólt a lelkesedés a színészeknek a rendezőnek, a díszlet és a jelmezek megalkotóinak is, akiknek ezt a szép előadást köszönhetjük. Ez az előadás azt bizonyította, hogy mind büszkébbek lehetünk színházunkra is.

A Bánk bán rendezésének, díszletezésének, játszásának igen gazdag a hagyománya, ez a hagyomány azonban nemcsak segítség, hanem gát is

tud lenni. A fiatal rendező, Nagy György, nem törekedett arra, hogy mindenáron újat hozzon, mindenben újszerű legyen, sok helyen mégis jelentősen túljutott az eddigi hagyományok gátjain. Az Előversenget rendszerint függöny előtt, minden különösebb díszlet nélkül szokták megoldani. Ő a mennyezetes ágyon fetregő Ottóban igen jól exponálta az eiphuhultsággal párosult bújaságot. Az első felvonás mulatozó és beszélgető csoportjainak kitalitásával, az orgia elfajulását jelző egyes mozzanatokkal, az élesen eltérő öltözetekkel, Petur és Myska bán kardrántásig jutó összecepsásával nagyszerűen érzékeltette a magyar és meráni urak közti feszült ellentét viharral, villámokkal terhes légkört. A második felvonást Katona színi utasításától és az eddigi rendezői gyakorlatól eltérően nem Petur házában, hanem a királyi palotával szemkötet a folyó másik oldalán játszatta. Főúri komplot helyett kisnemesi, kuruocs jellegűvé tette így Peturék összeesküvését. A dráma már említett, történelmünk összegező sajátosságát emelte ki ezzel a változtatással, hiszen hányzor találkozunk békétlen és elkecsereedett magyarok erdők tisztásain, nádasok rejtkeiben. Az alakok mozgása is könnyebb és élénkebb lehetett így, mint tanácskozással köré zárva. A harmadik felvonásban Tiborc jelenetét dolgozták ki némileg újszerűen, eszmei és dramaturgiai jelentőségének megfelelően. Tiborc panasza a legtöbb régebbi előadásban szinte önálló betétként hatott: gyakran igen szépen, de csaknem mindig monológként mondták. A felszabadulás előtt azért is tették ezt, mert Tiborc, a jobbágy jelentőségét kisebbiteni akarták. A rendező helyesen, Katona utasításának megfelelően, párbeszédként formálta meg a jelenetet, s azzal az ötlettel, hogy Bánk Tiborc

utolsó szavai alatt ölti magára diszruháját, köti fel kardját, nagyszerűen tudta jelezni, hogy Tiborc szavai hatására megnyit érlelődött benne a királyné elleni bosszú szándéka. A negyedik felvonás végső jelenetét, a nemesi felkelés kitörését és a király hadainak hazaérkezését rendszerint el szokták hagyni.

Ezt a jelenetet tényleg nehéz jól megcsinálni, ebben az előadásban sem sikerült tökéletesen. Mégis helyes, hogy a rendező nem hagyta el, mert ez a jelenet újra hangsúlyozza, hogy bár Bánk egyedül ölte meg a királynét, nem egyedül akart leszámolni vele.

Nincs hely arra, hogy valamennyi rendezői ötletéről külön írjak. De szeretném még megemlíteni az utolsó felvonás színpadképi szépségét s a felvonás vonalvezetésének eszméi tisztaságát. Ujabb, marxista irodalomtörténetírásunk a Bánk bánnal kapcsolatban legtöbbször epp az ötödik felvonással, a dráma megoldásával foglalkozott. Molnár Miklós Katona Válogatott Műveihöz írt Bevezetésében így magyarázza a megoldást: »A tragikus befejezés, a halott Melinda szomorú árnya, mely megakadályozza azt, hogy Bánk győztesként álljon a királyi trón előtt, valamiféle kiengesztelő »egyensúlyi helyzetet« teremt a gyászoló király és Bánk között — s ez is volt vele az író célja. Az adoit témán belül nem is fejezhette volna ki másként azt, amit akart: a meráni zsarnok halott, de a magyar király nem lehet egyetlen vesztes ebben a küzdelemben.« A rendező a Molnártól említett »egyensúlyi helyzetet« teremtette meg, s ezzel megszabadult a múlt reakciós magyarázatától, amely az ötödik felvonás Bánkban vétségéért büntetést érdemlő bűnösöt látott.

(Befejező részét lapunk holnapi számában közöljük.)